

Љубомир Михаиловић

БЕЛИЋЕВИ ПОГЛЕДИ НА ПРИРОДУ
И УЛОГУ ЈЕЗИЧКОГ ОСЕЋАЊА

У лингвистичким радовима Александра Белића (1876–1960)¹ говори се на више места о језичком осећању. Покушаћу да укратко изложим како Белић види природу језичког осећања и какву му улогу додељује у језику и у лингвистици.

Пре свега, Белић не сумња у то да језичко осећање заиста постоји. Стога он не сматра потребним да постојање језичког осећања посебно доказује. За њега је довољан доказ то што се многе језичке појаве могу лепо објаснити „реализацијом” језичког осећања. Тако, Белић пише:

[...] при свакој анализи језичких факата треба водити рачуна како људско језичко осећање тумачи поједине елементе – речи, реченице итд. Тако напр. једино на основу анализе језичких осећања можемо да утврдимо суштинску разлику између флексије и аглутинације [...] ²

И мало даље:

Постоје и други многобројни примери из којих се види са колико прецизности поступа језичко осећање при појединим својим реализацијама. ³

У светлости оваквог доказивања, језичко осећање добија карактер једног „активног принципа” који прожима све делове и слојеве језичког састава. Уосталом, Белић то изричито каже:

Језичко осећање је несумњиво једна од главних моторних снага која не само држи у целини особине нашег језика него их и унапред креће. ⁴

---

¹ Видети: Ирена Грицкат, *Библиографија радова професора Александра Белића*, Јужнословенски филолог, књ. XXIV (1959–60), стр. 49–84.

² А. Белић, *О значају језичког осећања за вршење синхроничне језичке анализе*, Гласник САН, књ. IV, св. 2 (1952), стр. 323.

³ *Ibid.*

⁴ А. Белић, *О језичком осећању*, Књижевност и језик у школи, год. II, бр. 6 (1955), стр. 415.

Међутим, Белић се не труди да дефинише језичко осећање, мада је уверен у његову реалност. Уместо дефиниције, налазимо раздвојена тврђења о томе шта језичко осећање јесте, а шта није. Тако читамо да је језичко осећање „једна синтеза и апстракција у исто време”⁵; да је „врховно мерило и регулатор”⁶; да је „апстракција развитка”⁷; да је „део целокупног културног развитка човекова”⁸ и слично. С друге стране, читамо да језичко осећање није „тумачење порекла каквог облика”⁹; нити је „иманентна особина човечијег духа”¹⁰. Налазимо, затим, и примедбу да се језичко осећање „блиско додирује [...] са значењем, тако да их је каткада тешко одвојити”¹¹. Све то може бити тачно, али не прелази оквире несистематског набрајања обележја језичког осећања.

На плоднијем смо тлу када Белић говори о језичком осећању у вези са конкретним језичким појавама. Већ смо поменули разликовање флексије и аглутинације. Ево шта Белић даље каже у истом одељку:

Док се у аглутинативним језицима падежни наставак *осећа* [подвукао Љ. М.] као носилац падежног значења, у флексивним језицима падежни облик као готова реч носи нерашчлањено и значење саме речи и значење падежа; цео тај облик ступа у односе са другим падежним облицима, тако да парадигме нису никакве вештачке системе граматичара већ израз онога што стварно и постоји у нашој свести.¹²

Даље, у флективним језицима језичко осећање има важну улогу у одређивању и издвајању општег дела речи:

Иако у реализованом језику, тј. у реченици, нема општег дела *град* – (ном. *град* – значи реализовану именицу) – као засебне речи, он постоји у нашој свести или потсвести и јавља се увек када је потребно да се од те именице саграде друге.¹³

⁵ А. Белић, *О језичкој природи и језичком развитку*, I књига, друго издање, Београд 1958, стр. 5.

⁶ А. Белић, *О лингвистици проф. А. Белића*, Јужнословенски филолог, књ. XVIII (1949–50), стр. 36.

⁷ *Ibid.*

⁸ *Ibid.*

⁹ А. Белић, *О језичкој природи и језичком развитку*, књига II, Београд 1959, стр. 67.

¹⁰ А. Белић, *О лингвистици проф. А. Белића*, Јужнословенски филолог, књ. XVIII (1949–50), стр. 36.

¹¹ А. Белић, *О језичкој природи и језичком развитку*, књига II, Београд 1959, стр. 66.

¹² А. Белић, *О значају језичког осећања за вршење синхроничне језичке анализе*, Гласник САН, књ. IV, св. 2 (1952), стр. 323.

¹³ А. Белић, *О језичком осећању*, *Књижевност и језик у школи*, год. II, бр. 6 (1955), стр. 411.

А затим:

Ми напр. знамо да код придева имамо само реализоване облике *добар, добра, добро, добри, добре, добра* итд., па ипак наше језичко осећање гради од општег дела + *добр-* који постоји у нашој потсвести – именице *доброта, продобрити се, одобрити* итд.¹⁴

Језичким осећањем одређују се такође корени и основе у речима. О томе Белић каже следеће:

Једно је од најбитнијих питања које се с тим у вези поставља – питање корена и основе, за које се анализом утврђује да су творевине нашег језичког осећања. Нпр.: од именице *пут* направљен је придев *путни*; постоји општи део од тог придева и као такав улази у реч *путник*, где *-ик* обележава име радника. Затим *путник-* постаје општи део, па кад се он употребом и структурно претвори у придев, добива се реч *путнички*. Овакво издвајање општих делова врши наше језичко осећање и ниуколико га не треба схватити као ствар кабинетских апстракција.¹⁵

Осим тога, језичко осећање је критеријум за разликовање изведених и сложених речи:

Питање је, када је за данашњи језик наш која реч изведена или сложена: одговор може бити само један – када се *осећа* да је реч изведена од каквог општег дела и наставка, она је и заиста таква, и само дотле докле се у сложеници осећају као посебне целине два саставна дела или више њих, и поред тога што се помоћу њих обележава један појам, оне су сложенице [...] ¹⁶

За Белића је језичко осећање одлучујући чинилац и приликом обликовања субјекатско-предикатског односа. У том погледу карактеристично је његово тумачење облика *носим*:

Али какав је овде однос значења према облику? Реченично значење „ја носим” и сл. тумачи глобални облик глагола, тј. однос предиката према субјекту који се крије у једном облику, што значи да је тумачење значењске или психолошке природе коју је добила у нашем сазнању вредност једног нерашчлањеног облика дато у језичком осећању. Да је тако, показују језици у којима се пошло још даље. Некадашњи лат. облик *porto, portas, portat* и сл. француски је језик претворио у *je porte, tu portes, il porte* и сл., дакле управо у оно што је првобитни облик значео и што значи у нашем језику. Шта све то показује? Да наше језичко осећање често даје друкчије значењско

¹⁴ *Ibid.*, стр. 412.

¹⁵ А. Белић, *О значају језичког осећања за вршење синхроничне језичке анализе*, Гласник САН, књ. IV, св. 2 (1952), стр. 323.

¹⁶ А. Белић, *О језичком осећању*, Књижевност и језик у школи, год. II, бр. 6 (1955), стр. 413.

тумачење првобитног облика везујући за облик такав смисао који доцније може постати покретач нових појава.¹⁷

У језичком осећању Белић гледа и критеријум за разликовање традиционалних и живих црта у датом тренутку језичког развитка. Само ове друге црте имају основе у језичком осећању. Пошто се језичко осећање може временом мењати, то је могуће померање границе између традиционалних и живих црта. Белић то овако каже:

Одатле видимо да различитим епохама језичког развитка морамо приписивати могућност промене језичког осећања. То је врло значајна околност јер нам то показује колико је потребно тачно одредити како се у појединим случајевима карактерише то осећање, и шта се мора одредити као традиционална црта у језику која се лексички преноси од једног поколења на друго, а шта је жива језичка особина дане епохе заснована на језичком осећању.¹⁸

Напоследку, не треба занемарити улогу језичког осећања у прихватању, одн. одбацивању страних речи или речи које садрже стране елементе.

[...] када се против нечега наше језичко осећање буни, онда се такве речи одбацују у крилу саме језичке заједнице.¹⁹

Као што се види, Белић сматра да језичко осећање има важну улогу у обликовању и функционисању језика. За Белића је то природна последица чињенице што је језичко осећање најтешње везано за човека као „творца језика“:

У науци нашој још није утврђено колико ће се места и које ће се место дати *језичком осећању*, али да је његов значај у том правцу врло велики, – то је несумњиво, јер је човек творац језика и од онога што он и како он у појединим случајевима осећа – зависи како ће он ићи у даљем стварању језичких особина.²⁰

Штавише, у једном другом тексту он готово изједначава човека са његовим језичким осећањем:

Мени је било главно да покажем везу језичке данашњице са живим носиоцем и ствараоцем језика, самим човеком или, *што је исто* [подвукао Љ. М.] , његовим данашњим језичким осећањем.²¹

¹⁷ *Ibid.*, стр. 414.

¹⁸ *Ibid.*, стр. 413.

¹⁹ А. Белић, *О лингвистици проф. А. Белића*, Јужнословенски филолог, књ. XVIII (1949–50), стр. 35.

²⁰ А. Белић, *О језичкој природи и језичком развитку*, књига II, Београд 1959, стр. 67.

²¹ А. Белић, *О језичком осећању*, Књижевност и језик у школи, год. II, бр. 6 (1955), стр. 416.

Доследан схватању да језичко осећање има важну улогу у језику, Белић се залаже за то да језичко осећање добије важности и при проучавању језика, тј. у лингвистици. Ту важност језичко осећање може добити тиме што ће бити укључено у граматику, односно у лингвистички опис. О томе Белић говори на неколико места:

[...] стављам питање: можемо ли се ми оглушити о данашње језичко осећање кад испитујемо и градимо граматику савременог језика? Истина, све што је у данашњем језику – налази своје оправдање у језику ранијих епоха, али овде се не пита порекло појава, него како је савремени човек чињенице савременог језика прелио савременим језичким осећањем. Јер савремени човек ствара ново у језику према ономе што се и како се то претставља његовом савременом осећању, тако да само то, тј. савремено језичко осећање, може дати полазну тачку за разумевање даљег развитака тих појава.²²

Мислим да се не сме занемарити и језичко осећање при анализи језичких појава. Стварно је напр. сложена реч само дотле сложена док се осећа тако [...]²³

Без обраћања довољно пажње на језичко осећање, нема добра разумевања језичке граматике једног времена.²⁴

Несумњиво је потребно да се језичко осећање, нарочито у синхроничном разматрању језичком, строго дели од тумачења порекла каквог облика, што претставља дијахроничну страну језичку. Јер само су дотле речи извесне категорије или извесног значења или функције док се тако осећају. Без уношења тога момента у језичка тумачења владаће у њима велика пометеност.²⁵

Белић је, дакле, мишљења да се без анализе језичког осећања не може написати потпуна, разумљива и сређена граматика савременог језика. Чини ми се да је ово Белићево уверење нашло најбољи израз у следећем одломку:

Потребно је *чињенично стање* изнесено добрим лингвистичким методом без непосредне примене какве лингвистичке теорије и адаптирања унапред језичких факата каквој савременој теорији. Када кажем лингвистички опис језичких чињеница, то под тим разумем не само шта оне значе, изнесе-

²² *Ibid.*, стр. 412.

²³ А. Белић, *О језичкој природи и језичком развитуку*, књига II, Београд 1959, стр. 66.

²⁴ А. Белић, *О језичком осећању*, Књижевност и језик у школи, год. II, бр. 6 (1955), стр. 416.

²⁵ А. Белић, *О језичкој природи и језичком развитуку*, књига II, Београд 1959, стр. 67.

но на каквом приступачном језику, него и како сами урођеници осећају свој језик [подвукао Љ. М.]. То нам се даје доста ретко, а то је врло важно.²⁶

Ове Белићеве речи не би требало разумети као искључење теорије из лингвистичког описа, већ као предострожност којом се избегава могући раскорак између чињеница и теорије. О таквом раскораку, који се иначе тиче и језичког осећања, говори Белић у једном ранијем тексту:

Ми смо већ чешће износили да оне црте језичке које потичу из дубине чистог језичког осећања претставника једног језика или народа морају имати оправдања и у језичкој теорији. Ако то није, или те особине не потичу из чистог врела једног језика или језичка теорија која се износи као мерило за ту црту није исправна. Tertium non datur. Зато у случају сваког оваквог неслагања треба потражити где је узрок: или у неисправности саме језичке црте или у неисправности теорије, а не решавати на основу једностраног тумачења једне од ових двеју страна о неисправности друге.²⁷

Поред тога што треба да буде укључено у лингвистички опис као предмет проучавања, језичко осећање, према Белићу, треба да буде употребљено и као метод лингвистичке анализе:

Све нас ово упућује да је главно у језику како се та средства употребљавају: помоћу каквог механизма постижемо да их ставимо у покрет да бисмо своју мисао обележили. То нас упућује пре свега на себе саме, да од себе пођемо, свој језик подвргнемо анализи и резултате до којих смо дошли сами проверимо на другим језицима или изнесемо да то други учине.²⁸

Тај метод применио је и сам Белић у својим лингвистичким истраживањима:

Ја сам се старао да то учиним са свом опрезношћу коју такав метод језичке „интроспекције” изискује.²⁹

Белић сматра да је грешка што се „у данашњој науци нашој занемарује [...] значај посматрања властитог језика као једног од врло важних елемената лингвистичке анализе уопште”,³⁰ и позива се на мишљење Хуга Шухарта:

²⁶ А. Белић, *О природи језичког испитивања*, Зборник за филологију и лингвистику, Нови Сад, књ. I (1957), стр. 10.

²⁷ А. Белић, *Језичко осећање и граматичка анализа*, Наш језик, год. V, св. 9–10 (1937), стр. 257.

²⁸ А. Белић, *О језичкој природи и језичком развоју*, I књига, друго издање, Београд 1958, стр. 5.

²⁹ Ibid.

³⁰ А. Белић, *О значају посматрања властитог језика за познавање језика уопште*, Наш језик н. с., књ. VI, св. 7–10 (1955), стр. 197.

Истина има научника који су тај значај и врло јако истицали. Такав је познати романиста Хуго Шухарт (Schuchardt) од којег је остало и у другим правцима оштроумних запажања и тачних закључака. Тако он вели: „Свако мора да посматра цео језички свет са висине свога властитог језика; то је релативно највећа висина, јер је то увек језик, а језичко се осећање ту јавља у најодређенијем облику. Језичко је осећање драгоцене од познавања граматичких категорија. Прво се задобија у раном детињству, готово је урођено, а до другог се долази тек доцније, каткада је и несигурно, а опет каткада погрешно, ако га уопште и има”. (Hugo Schuchardt-Brevier, 1922, 239). И поред овако значајних изјава једног од вођа лингвистике до пре извесног времена, ипак до данашњег дана значају властитог језика у лингвистичким испитивањима није давано достојно место.³¹

Колико је Белић веровао у снагу језичког осећања као метода лингвистичке анализе, види се и из једне белешке у његовој студији о вези између границе слога и састава речи:

[...] ја сам се ограничио у одређивању границе слога – осећањем те границе, и старао сам се – колико ми је год могуће више – да је одредим што објективније. Тек доцније, пошто је та граница била одређена помоћу тог критеријума, ја сам покушао да је сврстам у систему према гласовима [...] Друга је ствар – одређивање те границе експерименталним или фонетско-филолошким путем [...] Било да полазимо ма од које теорије ове врсте (релативног отвора фонеме, било од ступња сонорности фонета или од чега другог), она ће се, ако представља тачно појаве ове врсте, морати *поклапати* у одређивању границе слога са одређивањем њеним на основу језичкога осећања те границе.³²

На крају овог кратког излагања о Белићевим погледима на природу и улогу језичког осећања треба подвући да Белићеви текстови не пружају довољно података о могућим изворима његових схватања о језичком осећању, нити је било простора да се та схватања доведу у везу са другим теоријским погледима Белићевим. Стога ћу се зауставити на следећим закључцима:

Прво, Белић није пружио ни доказ ни дефиницију језичког осећања, нити је описао његову структуру.

Друго, Белић је показао да се дејство језичког осећања (ма шта се под тиме разумело) испољава у готово свим деловима и слојевима језика.

³¹ *Ibid.* – Видети такође: А. Белић, *О језичкој природи и језичком развоју*, I књига, друго издање, Београд 1958, стр. 5, белешка 1.

³² А. Белић, *Граница слога и састав речи у српскохрватском језику*, Глас СКА, књ. CLVI (1933), стр. 104, белешка.

Треће, Белић је дејство језичког осећања видео и као фактор интеграције и као фактор диференцијације језичких појава.

И четврто, Белић је тражио да језичко осећање буде предмет и метод лингвистичког испитивања, и сам је за то дао пример.

Ljubomir Mihailović

ALEKSANDAR BELIĆ'S VIEWS ON THE NATURE
AND FUNCTION OF LINGUISTIC FEELING

Summary

The aim of the present paper is to show the nature and function of linguistic feeling as seen by Aleksandar Belić (1876–1960).

In Belić's opinion, "linguistic feeling is undoubtedly one of the most important driving forces which not only keeps together the features of our language but also makes them move ahead". Thus, he makes use of the concept of linguistic feeling when talking about agglutination and inflection, roots and stems, derivation and composition, subjects and predicate, tradition and innovation, borrowing and purism, etc.

Furthermore, Belić regards linguistic feeling as part of the analytic and descriptive procedures in linguistics, and suggests that linguistic feeling should be included in grammar.

Although Belić does not try to define or describe the structure of linguistic feeling, he firmly believes in its effects at all linguistic levels, and in its integrating and differentiating power. These views are partially applied in a number of Belić's linguistic studies.